

dovoljno dokazana historijska realnost tih jezika. Želimo samo naglasiti da je kraj tako fragmentarnog materijala, prenesenog u izvorima na drugom i stranom jeziku teško te općenite spoznaje sa dovoljnom sigurnošću primijeniti u interpretaciji pojedinih jezičnih fragmenata. To je potrebno naglasiti jer bi nas inače dalekosežni, važni i većinom nesumnjivo valjani zaključci prof. Georgieva mogli zavesti da zaboravimo kako je problematika vezana uz trački jezik uza sve to još krcata problemima, nesigurnim i nerazjašnjenim pitanjima. Knjiga koju smo prikazali i opet pokazuje kako je bugarska nauka sposobna da obrađuje teška pitanja u vezi s historijom jezičnog prostora koji se od antike obrazovao na sjeveroistočnom Balkanu.

R. Katičić, Zagreb.

ANTON MAYER, *Die Sprache der alten Illyrier*, Band I: Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, Wien 1957, str. VIII, 364; Band II: Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen, Grammatik der illyrischen Sprache, Wien 1959, str. 368.

Gotovo u isto vrijeme kao Kraheova knjiga o istoj temi pojavila se ova sinteza životnog rada zagrebačkog indoeuropeista i klasičkog filologa A. Mayera koji je glavninu svog naučnog rada bio posvetio izučavanju ostataka ilirskog jezika. Još dok se knjiga nalazila u štampi čuli su se glasovi da je ona publikacijom Kraheova djela postala suvišnom. No Bečka akademija je dobro učinila što se nije dala smesti i što je izdala ovu korisnu knjigu. Jer ne samo da je Mayer u mnogim pitanjima došao do drukčijih rezultata nego Krahe, pa je vrijedno da se oni mogu usporediti, nego je i sama organizacija knjige drugačija, pa može odlično poslužiti u mnogim slučajevima gdje je Kraheova knjiga nepogodna. Praksa je pokazala da su obje knjige jedna pored druge potrebne i korisne. Mayerovo djelo ostat će za dulje vrijeme kapitalan i neopodan priručnik za svakoga tko se kreće na području ostataka ilirskog jezika.

Prvi svezak počinje općim uvodom o ilirskom jeziku i njegovim odnosima prema susjednim jezicima i suvremenom šiptarskom, donose se i raspravljaju historijska svjedočanstva o Ilirima i diskutiraju problemi njihovih prehistorijskih kretanja. O svim tim pitanjima dana je i glavna literatura. Pri tom nedostaje principijelno izlaganje autorova stava prema centralnom pitanju o kriterijima za određivanje granica ilirskog jezičnog prostora i za lučenje ilirskog od neilirskog materijala na istom području. Možda je nedostatak takvog jednog općenitog raščišćavanja tog pitanja samo odraz opće nesigurnosti autorove u tom teškom pitanju koja se i u samoj zbirci materijala očitovala negativno.

Glavninu prvog sveska zauzima rječnik ilirskih jezičnih ostataka i to je nesumnjivo najvredniji i najtrajniji dio čitavog djela. Taj je rječnik zamijenio i upotpunio Kraheove rječnike ilirskih geografskih i osobnih imena. Tu su alfabetskim redom skupljena sva osobna i geografska imena koja autor smatra ilirskima, te malobrojne ilirske glose. Osobita vrijednost tog rječnika leži u tome što autor kod svakog toponima ili etnika daje vrlo potpune podatke što se tiče lokalizacije i svega ostaloga. Tako je taj rječnik postao odličan priručnik i za ilirska realija i bit će koristan ne samo lingvisti i filologu nego i historičaru i arheologu. Posebno treba istaknuti članak *Illyrii* i članke o važnijim etničkim imenima i gradovima. Ipak se istraživač u taj rječnik ne smije slijepo pouzdati. Ne samo da je autoru izmaklo više imena, osobito osobnih, koja bi svakako morala ući, nego je, kako je to svojstveno isključivim sljedbenicima etimološke metode, bio dosta dalek epigrafskoj i onomastičkoj strani svoga materijala. Tako nalazimo da su imena ne jednom krivo interpretirana i vidi se da je mnogo štošta mehanički preuzeo iz Kraheovih zbirka, a da nije konzultirao izvorni materijal. Posebna pak vrijednost rječnika leži u tome što je autor vrlo brižno registrirao i historijskolingvistički interpretirao sve tragove ilirskih imena u našoj suvremenoj onomastici.

Najozbiljnije zamjerke mogu se rječniku staviti u pogledu kriterija za izbor materijala. Autor je vrlo ispravno stao na stanovište, da se kod izučavanja ilirskih ostataka istraživač mora ograničiti na rimski Ilirik, a i unutar njega uglavnom na Dalmaciju i s rezervama na Panoniju. Uzeo je u obzir i rezultate suvremenih istraživanja i posve je izdvojio venetski jezik. I makedonski materijal uzima u obzir samo

ukoliko smatra da ima posebnih indikacija za ilirski karakter neke riječi ili imena. Takav stav prema svim tim pitanjima i više je nego opravdan. Međutim preostalo „čisto ilirsko“ područje nije u sebi dovoljno homogeno (ili bar to još nije dokazano) i određeno je sasvim negativno isključivanjem svega neilirskoga. Zbog toga autor po našem mišljenju nije smio sav materijal izvan tog područja naprosto izostaviti. Time je naime naoko vrlo strog i naučan kriterij otvorio vrata potpunj subjektivnosti. U graničnim područjima ušlo je u rječnik samo ono što autor drži da je ilirsko. A materijal je tako nejasan i težak da u tom pogledu ni mišljenje jednog uvaženog stručnjaka ne može biti mjerodavno. Čini nam se da je granična područja trebalo obraditi kompleksnije. U rječnik je trebalo ući sve što su istraživači ikada i iz bilo kojih razloga smatrali ilirskim. Autorov ispravni metodološki stav trebao je da dođe do izražaja u primjedbama k svakom pojedinom imenu ili riječi gdje bi se argumentirano iznosilo mišljenje zašto ga treba odn. ne treba smatrati ilirskim. Samo tako bi čitalac bio ispravno obaviješten. Zato nas Mayerov rječnik, koji je vrlo upotrebljiv za centralno ilirsko područje, ostavlja na cjedilu čim zađemo na periferiju ilirskih govora. Čitavo područje od latinskog i keltskog u sjevernoj Italiji pa do grčkog na južnom Balkanu mora se izučavati kao jedina cjelina u kojoj tek buduća istraživanja moraju pokušati otkriti jezične granice. Za tako radikalan zahvat kao što ga je učinio Mayer situacija još nikako nije zrela. Moramo računati i s manjim jezičnim jedinicama na sjeverozapadnom Balkanu nego što je Mayerov ilirski, ali istovremeno ne smijemo izgubiti iz vida čitav kompleks od Venetije i Norika do Makedonije. Posebno je važno pitanje razgraničenja ilirskih i tračkih govora. To pitanje ne smijemo eskamotirati nazivima kao tračko-ilirski dok sve što znamo o jezicima tih plemena pokazuje da su to bila dva različita indoevropska jezika. U Meyerovu, rječniku ima više imena koja bi mogla biti tračka i mnoga se od njih nalaze i u zbirci tračkih jezičnih ostataka koju je nedavno objavio D. Dečev. Posve je u redu da su ta imena ušla u rječnik, ali im je trebalo dati komentar i u svakom slučaju odrediti kriterije po kojima ih treba smatrati ilirskima ili tračkima. Sa središnjeg ilirskog područja ušlo je u rječnik dosta imena koja sigurno ili vjerojatno nisu ilirska. I tu su komentari nedovoljni ili ih uopće nema. Istina je da bi se davanjem tako iscrpnih podataka i raspravljanjem problema rječničke jedinice pretvorile u kratke rasprave, ali baš takav rječnik ilirskih jezičnih ostataka trebamo. Ta je građa toliko problematska da je nemoguće pružati je jednostavnim nabranjanjem. Ona se mora donijeti problematski, inače se ne može izbjeći samovolja, a i čitalac se ne može potpuno obavijestiti. Uza sve primjedbe, koje smo upravo iznijeli, Mayerov rječnik ilirskih jezičnih ostataka izvanredno je koristan priručnik i uvelike će pomoći kod daljnjeg istraživanja ilirskog jezika.

U prvom dijelu drugog sveska donosi Mayer svoje etimološke interpretacije ilirskog jezičnog materijala. Razumljivo je da tu mnogo toga mora ostati sporno. Sama etimološka metoda zapravo i nije u stanju da bude podloga za pouzdanu interpretaciju materijala kao što je ilirski. Uz posve problematične etimologije ima i vjerojatnih, a neke su doista uvjerljive i osnivaju se na posrednim indicijama. Nema smisla ulaziti u ta nadasve zapletena pitanja jer samo budućnost može pokazati koje su etimološke interpretacije doista osnovane, ako ih potvrde i drugi indiciji.

U „ilirskoj gramatici“ na kraju drugog sveska autor je sistematski iznio rezultate svojih etimologija. Po njegovu mišljenju ilirski je satem jezik. No ne može se reći da su mu etimologije kojima podupire to mišljenje potpuno uvjerljive. Jedino *Asamum* se može smatrati pouzdanim, a u *Birziminium* možda je ipak ispravno uočio prijevojne odnose s *Berzana* i *Barzamites*. Pitanje glasovnih podudarnosti ilirskog jezika s ostalim indoevropskim jezicima autor nije riješio niti se ono na temelju našeg dosadašnjeg znanja može dati. Ipak se moramo složiti s autorom u tom da pored uvjerljivih kentumskih etimologija moramo na ilirskom području računati i sa satemskim. Kako zaključci o karakteru ilirskog jezika na temelju satemskog šiptarskog ili pelazgičkog (predgrčkog) i tračkog nisu dopušteni, moramo se nadati da će određivanje jezičnih granica na antičkom Balkanu, ako uspije, pomoći da se i u to pitanje unese malo svijetla. Dragocjen je, iako ne uvijek dosta iscrpan, prikaz tvorbe riječi. To je jedino područje ilirske gramatike o kojem možemo više saznati. I tu osjećamo pomanjkanje geografskog aspekta. Raspored pojedinih tvorba na ilirskom području nije dovoljno uzet u obzir. Mayerova gramatika ostala je nužno

izraz autorova subjektivnog stava u svim pitanjima ilirskog jezika koja su ulazila u metodološki vidokrug njegov i njegova vremena. To je završna sinteza životnog rada jednog istraživača koji je neumorno radio nad ilirskim jezičnim ostacima i po tome je nužno interesantna i vrijedna. Sama formulacija autorove koncepcije i tamo gdje nije prihvatljiva, mora potaći diskusiju. Zato će Mayerova knjiga biti korisna svima koji se budu njome kritički služili. Kao posebnu njezinu vrlinu treba naglasiti da je posve slobodna od duha panilirizma i da svoj vidokrug svjesno ograničuje na ilirsko područje. Čak i mesapski materijal donosi samo ondje gdje služi za tumačenje jezičnih pojava ili tvorba zasvjedočenih na Balkanu. Koliko god nas stanje materijala na to navodilo, ne smijemo u mesapskim natpisima tražiti rješenje ilirskog pitanja. U istraživanju ilirskog jezika napredovat ćemo jedino ako budemo umjeli čitav materijal i kompleks pitanja gledati sasvim novim očima. Zbog toga moramo iz metodskih razloga sve staviti pod znak pitanja, čak i vezu s mesapskim jezikom. Autor je osobitu pažnju posvetio historiji ilirskih toponima kod balkanskih Romana i Slavena pa je njegova knjiga i po tom vrijedna.

R. Katičić, Zagreb.

HANS KRAHE, *Die Sprache der Illyrier*, Erster Teil: Die Quellen, Wiesbaden 1955, str. VIII, 120.

Dva istraživača koji su najveći dio svog životnog djela posvetili istraživanju ostataka ilirskog jezika počeli su nekako istovremeno davati sinteze toga rada. Prvo je izašla knjiga K. ova koju ovdje prikazujemo, a malo vremena iza toga počela je izlaziti knjiga A. Mayera koju prikazujemo u istom broju ŽA. Premda su posvećene istom predmetu, obje su knjige tako različite i po svojoj organizaciji i po shvaćanju materijala da se radujemo što imamo oba priručnika jedan pored drugoga.

U predgovoru naše knjige autor ističe da se na nagovaranje prijatelja i kolega teško odlučio da skupi sve svoje brojne i razasute članke o ilirskim pitanjima u jedan zaokruženi prikaz onoga što znamo o ilirskom jeziku. On je duboko svjestan da je svaka takva sinteza na području ilirskog jezika nužno privremena, da to može biti samo davanje računa o dosadašnjem istraživanju na tom području. On baš u tom leži izvanredna i trajna vrijednost knjige. Ona nam omogućuje da se pregledno i s bogatom bibliografijom k svakom pojedinom problemu iz jednog priručnog sveska uputimo u čitavu jednu epohu iliriologije koja će za sva vremena ostati povezana s imenom H. Krahea. Stoga moramo biti zahvalni autoru što je napisao tu knjigu i svladao svoju tako razumljivu nesklonost da izradi sintezu za koju je sam najbolje znao da ne može biti nego privremena. Koliko god beznažno fragmentaran i nesiguran materijal ne daje mogućnost da se pitanja pouzdana i meritorno riješe, ipak iz svakog retka te knjige govori punina iskustva jednog života posvećenog kompleksnim pitanjima ilirskog jezika. Za mladog lingvistu koji tek pristupa pitanjima ilirskog jezika ova je knjiga izvrstan uvod koji ga mjerodavno upućuje u istraživačka iskustva starije generacije. Ova je knjiga doista i u pravom smislu te riječi vjerna sinteza i u tome leži njezina puna vrijednost.

Od zamišljenog djela izašao je dosada samo prvi svezak koji obrađuje izvore za proučavanje ilirskog jezika i literaturu o njima. Autor u predgovoru ističe da to nije edicija natpisa i glosa niti zbirka vlastitih imena, nego opis materijala bez pretenzije na potpunu iscrpnost i s kritičkim izborom bibliografije. Ovom svjesnom ograničenju imamo dodati samo to da se sve iole bitno uvijek nalazi u knjizi. Naša knjiga i nije pregledni i iscrpni priručnik nego uvod u poznavanje toga materijala sa stanovišta etimološke metode koja je dosada posve određivala istraživanja na području ilirskog jezika. Na mnoga pitanja koja nas danas bitno zanimaju nećemo naći odgovora u toj knjizi, no razlog je tome posebna upravljenost vidokruga etimološke metode.

Odmah u uvodu zauzeo je autor stav prema jednom pitanju koje se može smatrati centralnim u izučavanju ilirskog jezika, naime prema određivanju pojma Ilir i ilirski. Premda je autor ove knjige djelovao u vrijeme kad se t. zv. „paniliri-